
Drago Kos

ENVIRONMENTAL AND HOUSING MOVEMENTS

Grassroots Experiences in Hungary, Russia and Estonia, Katy Lang-Pickvance, Nick Manning and Chris Pickvance (eds.), Avebury, Aldershot 1997 (359 pages, 2 appendices).

Contributors: Yuri Figatner, Peter Gyori, Sveta Klimova, Katy Lang-Pickvance, Kadi Liik, Nick Manning, Eva Matern, Toomas Niit, Lev Perepjolkin, Chris Pickvance, Maaris Raudsepp, Yelena Shomina, Viktoria Szirmai.

Zbornik sestavlja šest prispevkov, ki jih je napisalo dvanajst avtorjev iz Estonije, Madžarske, Rusije in Velike Britanije. V prvem dodatku so objavljeni naslovi 33 drugih tekstov (referatov), ki so nastali kot rezultat dolgoletnega študija okoljskih in stanovanjskih gibanj v treh deželah. Drugi dodatek pa prinaša vodnik intervjujev (interview guides), ki so ga uporabljali raziskovalci pri terenskem delu. Korenine raziskovalnega projekta segajo desetletje nazaj, še v čase "perestrojke", ko je nastala Economic and Social Research Initiative s ciljem raziskovati družbene in ekonomske spremembe v Zahodni in Vzhodni Evropi. In čeprav je Inicijativa že kmalu na začetku izgubila primerjalno "Vzhodno - Zahodno" dimenzijo in se usmerila zgolj v primerjalno raziskovanje treh močno različnih vzhodnih evropskih držav (Estonije, Madžarske in Rusije), je eden glavnih raziskovalnih ciljev ostalo preverjanje, v kolikšni meri je "Zahodna teorija državljanjskega delovanja" veljavna tudi na evropskem Vzhodu.

Zasnova projekta se je zaradi sprememb v dinamiki in razširjenosti družbenih gibanj med potekom raziskave spreminjala, v temelju pa je poizkušala ustrezno zajeti tako aktiviste okoljskih in stanovanjskih gibanj kot tudi neudeležene v teh gibanjih. Skladno s predpostavko, da so spremembe, ki jih povzročijo družbena gibanja bolj razumljive, če upoštevamo tudi vlogo države (vlad), so bili v raziskavo vključeni tudi predstavniki državnih institucij na katere so gibanja naslavljala svoje zahteve. Projekt, o katerem govori knjiga, temelji na raziskovanju nacionalnih vzorcev Madžarske (N=1000) in Estonske populacije (N=250), Rusijo pa zastopa vzorec Moskovčanov (N=750) in na študijah izbranih gibanj in predstavnikov državnih institucij zadolženih za okoljska in stanovanjska vprašanja.

V uvodnem teoretskem tekstu, ki so ga prispevali Katy Lang Pickvance, Nick Manning in Chris Pickvance so zelo zgoščeno predstavljene konceptualne in teoretske dispozicije projekta. Na kratko je predstavljeno sedem izoblikovanih teoretskih sklopov,

ki poizkušajo identificirati ključne elemente aktivizacije družbenih gibanj in ki so vsi bili uporabljeni pri analizi družbenih gibanj v obravnavanih državah. Med vsemi verjetno zasluži največ kritične pozornosti razprava o "objektivni oz. relativni stopnji deprivacije", ki sproži oz. ne sproži mobilizacije oz. akcije. V vzhodnoevropskem kontekstu se ni mogoče izogniti poglobljeni razpravi o fenomenu, da so najbolj deprivilirani relativno neaktivni v družbenih gibanjih, vsekakor manj kot njihovi relativno privilegiranejši sodržavljeni. Raziskovanje družbenih gibanj na Vzhodu nedvomno vzpodbuja iskanje odgovora na temeljno in univerzalno vprašanje, katera je tista točka (prag) depriviliriranosti, ki sproži mobilizacijske mehanizme.

Kljub temu, da kratek uvodni teoretski del nakaže izredno raznovrstnost in kompleksnost pristopov pri raziskovanju civilnih iniciativ na Zahodu, se ni mogoče znebiti vtisa, da bi zaradi neraziskanosti tega področja družbenega delovanja na Vzhodu potrebovali temeljitejšo teoretsko dispozicijo. To potrebo podkrepljujejo velike razlike med raziskovanimi državami, ki otežuje enotno "kalibriranje" raziskovalnega aparata. Čeprav avtorji obravnavane knjige ne podlegajo dokaj razširjeni poenostavitvi tistih raziskovalcev, ki Vzhodno Evropo obravnavajo kot enoten blok, tudi v konkretnem primeru pogrešamo konceptualno in metodološko dispozicijo, ki bi ustrezneje zajela ogromne razlike v stanovanjskem položaju in okoljskimi razmerami med vzhodnoevropskimi državami. Obstoj močnega neformalnega stanovanjskega sektorja in tudi sicer bistveno bolj fleksibilen stanovanjski sistem, ki je nastal zlasti v osemdesetih letih npr. na Madžarskem, je težko primerljiv s stanovanjskim sistemom Sovjetske zveze oz. Rusije. Kljub zavedanju tega problema pa teoretska dispozicija projekta, na katere osnovi je nastala tudi knjiga, tega problema ne izpostavi v zadostni meri.

Naslednje vprašanje, ki prav tako ostaja nedorečeno, izhaja iz ugotovitve, da se je aktivnost družbenih gibanj v začetku devetdesetih letih, t.j. takoj po nastanku pluralnega strankarskega sistema, precej zmanjšala. To je splošen vzhodnoevropski pojav, ki presega okoljsko in stanovanjsko področje, ker zadeva vse "tranzicijske" države, čeprav ne vseh v enaki meri. Dejstvo, da so stranke v velik meri "posrkale" civilno-družbene iniciative, je logična posledica tega, da so bila družbena gibanja v osemdesetih letih v precejšnji meri substitut za blokirane politične iniciative. V primeru Estonije in deloma tudi Madžarske je verjetna hipoteza, da je del mobilizacijskega potenciala tudi "nacionalističnega" izvora, in je po doseženi nacionalni suverenosti razumljivo v dokaj splahnel. V knjigi ni posebej utemeljeno, kakšno je razmerje med okoljskimi in stanovanjskimi družbenimi gibanji. Prav tako se avtorji niso podrobneje ukvarjali z morebitnimi razlikami med mobilizacijskim potencialom družbenih gibanj, ki se ukvarjajo z zadovoljevanjem osnovnih potreb (zdravo okolje, stanovanje) ter gibanji, katerih motiv so višje "človeške" potrebe. Razlogi za mobilizacijo so glede prve skupine ostali skoraj nespremenjeni, s spremembo političnega sistema pa so se vsaj formalni okviri uresničevanja človekovih pravic spremenili na bolje. S tega vidika je upad mobilizacijskega potenciala na stanovanjskem in okoljskem področju še toliko težje pojasnljiv in bi prav gotovo zahteval vpeljavo inovativnih teoretskih rešitev. Glede na ambiciozno testiranje vprašanja, ali teoretski koncepti

obravnavanja civilnih družbenih gibanj, ki so nastali na Zahodu, veljajo tudi na Vzhodu, bi torej pričakovali obširnejšo in bolj poglobljeno teoretsko zastavitev prav na tej točki. Tudi v zaključku pogrešamo vsaj poizkus sinteze, oz. neposredno primerjavo razvoja okoljskih in stanovanjskih gibanj v treh opazovanih deželah, čeprav je mogoče razumeti, zakaj ta sinteza manjka.

Torej je očitno, da je glavna kvaliteta knjige informativna predstavitev posameznih okoljskih in stanovanjskih gibanj, katerih delovanje sega v posameznih primerih daleč v preteklost. Predstavitve so fenomenološko natančne in podrobne in kljub splošnemu poznavanju akutno kriznega stanja na obeh obravnavanih področjih, so podatki in opisi zlasti ruskih razmer prav dramatično šokantni. Povsem očitno je tudi npr. da se estonska in tudi madžarska zgodba močno razlikuje od ruske.

Kljub tem, da gre za objektivno res zelo različne dežele, pa bi bila primerjava gibanj nedvomno lažja, če bi bile predstavitve gibanj bolj generalizirane. Tu se torej ponovno vračamo na temeljno izhodiščno vprašanje, ali je mogoče okoljska in stanovanjska civilna gibanja na Vzhodu raziskovati s pomočjo "zahodne" teoretsko konceptualne aparature. Avtorji, ki so si to vprašanje uvodoma zastavili, sicer ne dajejo eksplicitnega odgovora, je pa prav ta nizka stopnja generalizacije pri obravnavi posameznih primerov kljub temu dokaj jasen znak. Prav zaradi tega knjiga pušča vtis, kot da gre za prvi del raziskovalnega projekta, ki mu bo sledilo še drugo, teoretsko motivirano nadaljevanje.

Ta dodaten napor bo morebiti vzpodbudilo tudi dogajanje samo. Zdi se, da civilna gibanja, ki so z vzpostavitvijo večstrankarskega sistema izgubila precej pospeškov, v novejšem času pridobivajo nov zagon. Deziluzija, ki jo je povzročilo slabo desetletje strankarske demokracije, bo verjetno ponovno okrepila civilno družbene iniciative in zdi se celo, da bo tokrat razvoj lažje raziskovati s standardnim "zahodnim" konceptualnim aparatom, ker bodo tudi strukturno razmere bolj podobne. Bistven razlog, zaradi katerega so bila dosedanja civilna gibanja na vzhodu težko primerljiva z zahodnimi, se je skrival namreč prav tej temeljni strukturni razliki. V obravnavani knjigi je to dejstvo na empirični fenomenološki ravni upoštevano in zaznano, v teoretskih izhodiščih pa se zdi nekoliko podcenjeno.